

Vart tog ejdern vägen?

Joanna Fahlén

Populärvetenskaplig sammanfattning av Självständigt arbete i biologi 2012
Institutionen för biologisk grundutbildning, Uppsala Universitet

De senaste decennierna har det gått dåligt för ejdern då den drastiskt minskat i antal. Detta märks genom resultat från årliga inventeringar, men även genom att gamla, lokala stammar försvunnit från sina häckningsplatser i skärgården. Ejderungarna lyser med sin frånvaro. Olika faktorer har visat sig ha inverkan på ejderbestånden, exempelvis sjukdomar och svält, ökat predationstryck samt låg reproduktionsframgång. Minskningen är oroväckande och frågan är: Kommer ejdern att vara ett minne blott inom en snar framtid?

Ökningen och minskningen i ejderpopulationen

Arter som hotas av utrotning hamnar på den nationella Rödlistan, som sätts ihop av Artdatabanken på uppdrag av Naturvårdsverket. Ejdern fick år 2010 en plats på Rödlistan med statusen *nära hotad* (NT, Near Threatened). Anledningen till placeringen är att det finns en risk för att ejderpopulationen minskar med 50 % de kommande 20 åren.

Livskraftig LC	Nära hotad NT	Sårbar VU	Starkt hotad EN	Akut hotad CR	Nationellt utdöd RE

De olika nivåerna på Rödlistan.

Ökningen

Ejderen har länge varit en karaktärsfågel i skärgården och har historiskt sett spelat en stor roll för skärgårdsborna. Dunet som ådorna plockar från sin egen fjäderdräkt för att isolera nästena med har samlats in för mänskliga ändamål och äggen har plockats för att ätas. Ejdrar har även varit viktiga som jaktbyten och en tradition kring ejderjakt har med tiden utvecklats. Åren mellan 1960-1990 var gynnsamma för ejderpopulationen som ökade markant och växte sig större än vad den förmodligen någonsin varit. Särskilt bra gick det för häckande ejdrar som under denna period ökade med nästan 40 %.

Minskningen

I början på 1990-talet hände dock någonting; antalet ejdrar började minska drastiskt. De följande tio åren reducerades antalet från 1,2 miljoner till 760 000 individer, och andelen häckande ejdrar minskade med 48 %. På vissa platser i skärgården, där ejdern förr varit ett mycket vanligt inslag under sommarmånaderna, är de nu nästan helt borta. Jakttraditionen kring Östersjön är inte längre lika stark eftersom en aktiv förvaltning av den minskande populationen tvingat ner andelen jaktbar ejder till ett minimum.

Vad var det som gjorde att så många ejdrar dog? Faktum är att det i dagsläget inte går att ge något säkert svar på den frågan, men det finns några faktorer som anses ha särskilt stor inverkan på den pågående populationsminskningen.

Ett simmande ejderpar. Ådan i förgrunden och gudingen i bakgrunden.
Foto: Ulf Lysholm.

Svält, sjukdomar och predation

Varje häckningssäsong återvänder ådorna till exakt den plats där de själva vuxit upp. Detta fenomen kallas natal filopatri. När äggen väl är lagda så ruvas de intensivt och ådorna flyttar sig sällan från nästet. Under de dagar som ruvningen pågår äter inte honan någonting, utan är tvungen att förlita sin överlevnad till de fettreserver som hon byggt upp under vårvintern på övervintringsplatsen. Om tillgången på blåmusslor då varit otillräcklig kan det resultera i att honan blir så utmärglad att hon inte klarar av att fullfölja ruvningen utan istället dör.

Brist på blåmusslor

Födötillgången vid övervintringsplatserna är på grund av rådande omständigheter ett stort problem. Sedan 90-talet skövlas nämligen blåmusslor och andra musselarter maskinellt i stor skala i Waddenhavet (som är beläget längs med Nederländerna, Tyskland och Danmark). Denna överexploatering leder till att ejdrar får svårt att hitta mat och de blir då undernärda. Vintern 1999/2000 skedde en massdöd i Waddenhavet där antalet döda ejdrar uppgick till den enorma summan 18 000-21 000 individer. Efter att fåglarna obducerats kunde man konstatera att fåglarna förmodligen dött av just svält.

Svält förekommer även av andra anledningar

Klimatförändringar har nämligen bidragit till att vattentemperaturen i Östersjön numera är aningen varmare under vinterhalvåret. Musslorna ska egentligen vara ganska passiva under denna tid, men är nu istället mer aktiva och filtrerar vattnet trots att det inte finns tillräckligt med näring. Detta gör att musslorna blir magra och får ett lägre närings- och energiinnehåll på övervintringsplatserna.

Klimatförändringarna har även en annan negativ inverkan på musslor. Genom den globala uppvärmningen ökar nederbörden vintertid samtidigt som isläggningen minskar på vattendrag som rinner ut i Östersjön. Det gör att mer sötvatten rinner ut i Östersjön och på så vis blir saltkoncentrationen i Östersjön lägre. Blåmusslorna kräver en viss salthalt och blir vattnet för sött så klarar inte musslorna av att leva där. Försvinner dessa så försvinner även ejdern.

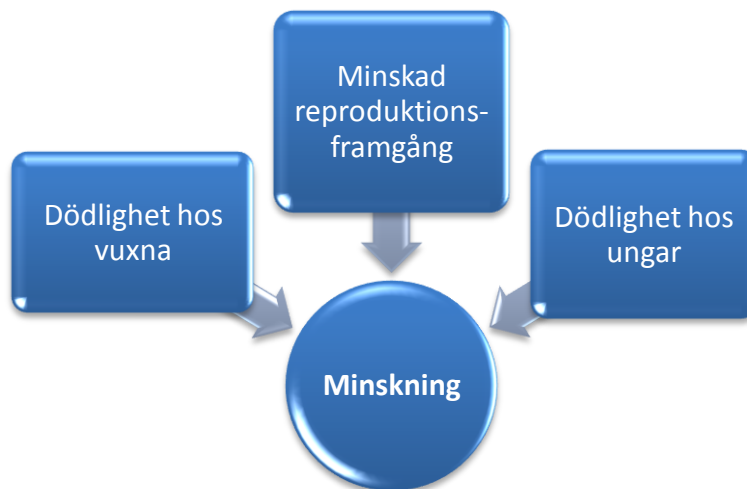
Sjukdomar

En undernärdd fågel blir även mer mottaglig för sjukdomar. Ett exempel på detta är fågelkolera som orsakas av en bakterie som heter *Pasteurella multocida*. Sjukdomen är väldigt smittsam och leder till döden. Två kända utbrott av fågelkolera skedde på övervintringsplatserna i

danska vatten åren 1996 och 2001 där totalt ca 5000-6000 honor i häckningsmogen ålder dog. Överlevnadschanserna reduceras dessutom betydligt för ejderungar under ett pågående utbrott av fågelkoleraviruset. Hela 90 % dör av att antingen själva bli infekterade med fågelkoleraviruset, eller alternativt genom att deras mammor dör och på så vis lämnar ungen i ett utsatt läge.

Inte lätt för ungar att nå flygfärdig ålder

För ungarna existerar många faror. Ett av de största hoten kommer från havstrutar och gråtrutar, som vanligen har sina kolonier i samma områden som ejdrarna. Dunungar från olika kullar brukar bilda en enda stor "dagisgrupp" som tas om hand av ett antal vuxna honor. Dessa grupper kan bli föremål för trutarnas intresse. När någon enstaka trut har lyckats få tag i en ejderunge så lockas en stor mängd trutar till platsen, varpå de börjar attackera tills det inte längre finns någon ejderunge kvar. Genom dessa "mass-attacker" blir hela dagisgrupper utplånade. Olika forskarlag har kommit fram till att människor kan orsaka störningar i grupperna, bland annat genom åka lite för nära med båten och på så vis orsaka en splittring i följt av en stunds förvirring. Denna störning utnyttjas av trutar och kan i vissa fall utlösa mass-attacker.

En förenklad schematisk bild över olika variabler som bidrar till att populationer minskar.

Vad kan göras för att rädda ejdern?

Genom att förvalta bestånden på ett korrekt sätt så kan förmodligen minskningen av ejder avstanna till viss del. Eftersom det ännu inte är helt klarlagt varför de håller på att försvinna så bör varje möjlig faktor beaktas.

Vi vet att musselbestånden minskar på övervintringsplatserna på grund av storskalig maskinell skörd och att ejdern därför får svårt att hitta föda. Vi vet även att svält inte bara påverkar överlevnaden på ett negativt sätt, utan att det även påverkar huruvida honor kommer orka lägga ägg och ruva fram en kull ungar eller ej. En intensivare och mer restriktiv förvaltning av musselskördar är en åtgärd som förmodligen skulle gynna både musselbestånden och de dykänder vars huvudföda är just musslor.

En annan åtgärd som kan vidtas är att införa båtförbud i de områden där ejdrar har sina kolonier, eftersom födosök med ungarna sker i närliggande vikar. På så vis kan situationer som ger upphov till attacker från trutar förhindras.

Kort om ejdern

Ejderen är en art som tillhör släktet ejdrar (*Somateria sp.*). Tre arter finns inom detta släkte: ejder (*Somateria mollissima*), praktejder (*Somateria spectabilis*) samt glasögonejder (*Somateria fischeri*), se faktarutan. Av dessa är det bara ejder som är allmän i Sverige. Enstaka exemplar av praktejder kan ses under vår- och höstflyttningarna, medan glasögonejder endast har skådats i Norge vid ett fåtal tillfällen. Ejderns huvudföda består av blåmusslor, som vanligen finns på hårbottenar längs med kusterna. Då blåmusslor är bottenlevande organismer behöver ejdern dyka för att få tillgång till dessa, vilket gör att ejdern ingår i gruppen dykänder. Honor kallas i folkmun för ådor och har en brun fjäderdräkt som är mörkt tvärvattrad. Hanarna kallas för gudingar och har en mycket karaktäristisk fjäderdräkt som är mestadels vit med stora, svarta fält över kroppen samt gröna nacksidor.

Lästips

Camphuysen CJ, Berrevoets CM, Cremers HJWM, Dekinga A, Dekker R, Ense BJ, van der Have TM, Kats RKH, Kuiken T, Leopold MF, van der Meer J, Piersma T. 2002. Mass mortality of common eiders (*Somateria mollissima*) in the Dutch Wadden Sea, winter 1999/2000: starvation in a commercially exploited wetland of international importance. *Biological conservation* **106**: 303-317

Desholm M, Christensen TK, Scheiffarth G, Hario M, Andersson Å, Ens B, Camphuysen CJ, Nilsson L, Waltho CM, Lorentsen SH, Kuresoo A, Kats RKH, Fleet DM, Fox AD. 2002. Status of the Baltic/Wadden Sea population of the Common Eider *Somateria m. mollissima*. *Wildfowl* **53**: 167-203

Ekroos J, Fox AD, Christensen TK, Petersen IK, Kilpi M, Jónsson JE, Green M, Laursen K, Cervencel A, de Boer P, Nilsson L, Meissner W, Garthe S, Öst M. 2012. Declines amongst breeding Eider *Somateria mollissima* numbers in the Baltic/Wadden Sea flyway. *Ornis Fennica* **89**: 00-00

Åhlund M, Götmark F. 1989. Gull predation on Eider ducklings *Somateria mollissima*: Effects of human disturbance. *Biological conservation* **48**: 115-127

Ejder

Klass	Fåglar (Aves)
Ordning	Andfåglar (Anseriformes)
Familj	Egentliga andfåglar (Anatidae)
Släkte	Ejdrar (<i>Somateria</i>)
Art	Ejder (<i>Somateria mollissima</i>)

Kroppslängd: 60-70 cm

Antal ägg: 4-5 st.

Ruvningstid: ca 26 dagar

Huvudföda: Blåmusslor

De olika arterna inom ejdersläktet

Ejder (*Somateria mollissima*)

Praktejder (*Somateria spectabilis*)

Glasögonejder (*Somateria fischeri*)